

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу
України щодо уточнення відповідальності за екоцид

1. Обґрунтування необхідності прийняття проекту Закону

Природне середовище України наразі зазнає безпрецедентного за масштабами руйнівного впливу як від збройної агресії, так і внаслідок масштабної протиправної діяльності суб'єктів господарювання. Чинна стаття 441 Кримінального кодексу України (КК України), ухвалена ще у 2001 році, містить спрощене та надто узагальнене формулювання об'єктивної сторони злочину екоциду, не забезпечуючи диференціацію покарання та не враховуючи специфіку сучасних екологічних злочинів.

За офіційними даними Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України та Державної екологічної інспекції України, - сума задокументованих збитків, завданих українській екосистемі лише внаслідок бойових дій, перевищила 6,4 – 7 трильйонів гривень, що є найбільшим зафіксованим екоцидом у сучасному світі.

Структура підтверджених втрат чітко корелює із запропонованими змінами до статті 441 КК України щодо уточнення об'єктів злочину (водні ресурси, атмосфера, землі), зокрема:

- завдана шкода земельним ресурсам та ґрунтам (пропонується окремо криміналізувати в ч. 1 ст. 441 законопроекту) оцінюється в 1,29–1,34 трильйона гривень. Ракетні удари та засмічення призвели до утворення понад 750 тисяч тонн токсичних відходів, які отруюють родючі шари ґрунту небезпечними хімічними сполуками;

- завдана шкода атмосферному повітрю, спричинена пожежами на нафтобазах, промислових об'єктах та лісових масивах, - оцінюється у понад 967 мільярдів - 1,15 трильйона гривень;

- забруднення та засмічення водних ресурсів - сума збитків становить понад 117–120 мільярдів гривень;

- знищення біорізноманіття та заповідників – збитки, які понесли території, фауна та флора природно-заповідного фонду становлять 3,63–3,8 трильйона гривень.

Разом з тим, аналіз правозастосовчої практики свідчить про низьку ефективність застосування норм чинної редакції ст. 441 КК України в боротьбі з екологічними злочинами. З 2014 року по початок 2023 року в Україні було зареєстровано лише 37 кримінальних правопорушень за цією статтею. Причиною є відсутність диференціації та чіткого визначення «екологічної катастрофи», що ускладнює доказування умислу та наслідків. Наявність фіксованої санкції (від 8 до 15 років) без виділення повторності чи групового умислу не дозволяє судам гнучко підходити до винесення вироків залежно від тяжкості скоєного злочину.

Дана законодавча ініціатива спрямована на усунення правових прогалин, створення ефективних кваліфікуючих ознак злочину, врегулювання термінології та впровадження суворих інструментів кримінально-правового

характеру у відношенні юридичних осіб, винних у непоправному нищенні навколишнього природного середовища.

2. Цілі та завдання проєкту Закону

Основною метою законопроєкту є захист українського довкілля від масштабного нищення, шляхом встановлення справедливого й невідворотного покарання для екозлочинців. Проєкт Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо уточнення відповідальності за екоцид вирішує три ключові завдання:

- диференціація кримінальної відповідальності за екоцид - стаття 441 Кримінального кодексу України в редакції законопроєкту дозволить кваліфікувати діяння за обтяжуючими обставинами та суттєво посилити санкції у разі вчинення злочину повторно, за попередньою змовою групою осіб або якщо воно спричинило настання екологічної катастрофи;

- усунення правової невизначеності - проєкт Закону запроваджує чітке нормативне визначення поняття «екологічна катастрофа» та регламентує критерії визначення масштабу її наслідків. Це дозволить уніфікувати правоохоронну та судову практику, а також оптимізувати процес доказування вини у судовому порядку.

- удосконалення заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб - законопроєкт передбачає посилення відповідальності суб'єктів господарювання за умисне завдання масштабної шкоди навколишньому природному середовищу. Зокрема, у разі доведення вини, впроваджується механізм примусового припинення діяльності юридичної особи з подальшим спрямуванням стягнутих активів на ліквідацію наслідків кримінального правопорушення та повне відновлення екосистем.

3. Загальна характеристика і основні положення проєкту Закону

Проєктом Закону вносяться наступні зміни до чинної редакції Кримінального кодексу України:

1) статтею 441 в редакції законопроєкту встановлюється покарання:

- у вигляді позбавлення волі на строк від восьми до дванадцяти років за масове знищення рослинного або тваринного світу, отруєння атмосфери, водних ресурсів чи земель, а також умисне вчинення інших дій, що можуть спричинити екологічну катастрофу (*частина перша статті*);

- у вигляді позбавлення волі на строк від дванадцяти до п'ятнадцяти років або довічного позбавлення волі за ті самі діяння вчинені повторно, або вчинені за попередньою змовою групою осіб, або якщо такі діяння спричинили екологічну катастрофу (*частина друга статті*);

Примітка до ст. 441 деталізує ознаки екологічної катастрофи шляхом визначення на законодавчому рівні поняття «екологічна катастрофа»;

2) змінами до статей 96³, 96⁴ та 96⁹ екоцид включається до переліку злочинів, за скоєння яких, до юридичної особи може бути застосовано

примусову ліквідацію за рішенням суду. Окремо встановлюється спеціальний порядок використання коштів, отриманих від реалізації майна ліквідованої юридичної особи. Зазначені кошти першочергово спрямовуються на ліквідацію наслідків екоциду та екологічну компенсацію, з обов'язковим забезпеченням гарантій захисту трудових прав працівників такої юридичної особи.

4. Стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання

Регулювання у цій сфері здійснюється Конституцією України, Кримінальним кодексом України, Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища», іншими нормативно-правовими актами.

Реалізація положень законопроекту не потребує внесення змін до інших законів України.

5. Фінансово-економічне обґрунтування проєкту Закону

Реалізація даного законопроекту не потребує додаткових витрат з Державного бюджету України. Натомість реалізація норм щодо ліквідації юридичних осіб забезпечить надходження додаткових коштів, які за рішенням суду вилучатимуться з активів підприємств-правопорушників та цільовим призначенням перераховуватимуться на покриття екологічної шкоди, рекультивацію постраждалих земель та очищення водойм.

6. Прогноз соціально-економічних та інших наслідків прийняття проєкту Закону

Прийняття Закону забезпечить:

- підвищення превентивної функції кримінального законодавства у сфері екологічної безпеки;
- можливість призначення судами справедливого покарання (аж до довічного позбавлення волі) для суб'єктів, що здійснюють умисне масштабне отруєння екосистеми України;
- запровадження правового та фінансового механізму притягнення суб'єктів великого підприємництва до солідарної майнової відповідальності за правопорушення у сфері охорони навколишнього природного середовища, вчинені їхніми посадовими особами.

Народні депутати України

С.В. Кузьмініх та інші

